

CELE I ZAŁOŻENIA POLITYKI FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC BIAŁORUSI W SFERZE NAFTOWO-GAZOWEJ

OBJECTIVES AND ASSUMPTIONS OF THE POLICY
OF THE RUSSIAN FEDERATION TOWARDS BELARUS
IN THE AREA OF OIL AND GAS

*Arkadiusz Czwołek**

— ABSTRAKT —

Celem artykułu jest analiza polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej wobec Białorusi w latach 2015–2021. W artykule zwrócono szczególną uwagę na problematykę dwustronnych relacji w sferze ropy naftowej i gazu ziemnego. Rosja wykorzystuje narzędzia energetyczne wobec Białorusi w celu zmuszenia jej do pogłębienia integracji politycznej, gospodarczej oraz wojskowej. Rosja podjęła się także zadania uregulowania zasad dalszej współpracy energetycznej z Białorusią.

Słowa kluczowe: Rosja; Białoruś; polityka energetyczna; ropa naftowa; gaz ziemny

— ABSTRACT —

The aim of the article is to analyze the energy policy of the Russian Federation towards Belarus in 2015–2021. The article focuses on the issues of bilateral relations in the sphere of crude oil and natural gas. Russia uses energy tools towards Belarus in order to force it to deepen its political, economic and military integration. Russia also undertook the task of regulating the principles of further energy cooperation with Belarus.

Keywords: Russia; Belarus; energy policy; oil; natural gas

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie.

WSTĘP

Współczesna Białoruś dysponuje ograniczonymi zasobami surowców energetycznych. Wśród nich należy wymienić m.in. ropę naftową, gaz ziemny, torf, węgiel brunatny oraz łupki bitumiczne. Z posiadanych surowców energetycznych tylko torf energetyczny pokrywa zapotrzebowanie krajowe. Zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego nie odgrywają większej roli. Na Białorusi występują także niewielkie pokłady węgla brunatnego oraz łupków bitumicznych, których obecna eksploatacja jest nieopłacalna ekonomicznie. Białoruś jest jednym z najbardziej uzależnionych państw Europy Środkowo-Wschodniej od importu surowców energetycznych. W przyjętej w 2015 r. Koncepcji bezpieczeństwa energetycznego Białorusi założono zwiększenie samowystarczalności energetycznej państwa do 20% w 2035 r. Plany te planowano zrealizować głównie poprzez rozwój odnawialnych źródeł energii. (Balmaceda, 2006, s.6; Czwołek, 2014, s. 100–101; Energetyczny Bałans, 2020; Kowchuto, Szakałow, 2012).

W celu zagwarantowania bezpieczeństwa energetycznego państwa Białoruś importuje większość surowców energetycznych z Rosji. Jej uzależnienie od Federacji Rosyjskiej (FR) w tej dziedzinie sięga ok. 85%. Białoruś sprowadza z kierunku wschodniego ropę naftową, gaz ziemny oraz węgiel, a w zamian umożliwia Rosji tranzyt jej surowców energetycznych do państw zachodnich. W okresie rządów Borysa Jelcyna Rosja prowadziła chaotyczną i niekonsekwentną politykę energetyczną wobec Białorusi, gdyż nie starała się uregulować zasad współpracy w tej dziedzinie. Dodatkowo latami subsydiowała gospodarkę Białorusi tanimi surowcami energetycznymi. Tolerowała także nieprzestrzeganie warunków zakupu jej surowców energetycznych, co pozwalało Białorusi maksymalizować zyski z ich eksportu. Szczególnie zjawisko to było widoczne w przypadku rosyjskiej ropy naftowej i produktów ropopochodnych, gdyż przez wiele lat schemat ich obrotu pozostawał niezwykle korzystny dla Białorusi. Wpływy z ich dalszej odsprzedaży trafiały bezpośrednio do budżetu białoruskiego, chociaż porozumienie z 1998 r. przewidywało przekazywanie 85% należności z tego tytułu stronie rosyjskiej. Dodatkowo na Białorusi obowiązywały niższe cła eksportowe niż w Rosji, co zachęcało rosyjskie firmy naftowe do eksportu ropy przez jej terytorium. Regularnie występowało zjawisko zadłużenia Białorusi za dostarczany rosyjski gaz ziemny. Często strona rosyjska anulowała zaległości z tego tytułu, ewentualnie je kredytowała. Rosja pozwalała także na spłacanie zadłużenia za gaz ziemny na zasadzie barteru (Eberhardt, 2008, s.162–174).

Mimo poważnych zastrzeżeń wobec Białorusi Rosja nie zrezygnowała z eksportu surowców energetycznych do najbliższego partnera, gdyż powstałe w tej strefie zależności pozwalały jej kontrolować Białoruś oraz ograniczyć ryzyko wyjścia tego państwa spod jej wpływów. Pozycja Rosji wzmocniła się wobec Białorusi, gdy zdecydowała się na budowę alternatywnych szlaków transportu swoich surowców energetycznych, które wpłynęły na ograniczenie roli Białorusi jako państwa tranzytowego. Jednym z najpoważniejszych błędów Białorusi okazała się rezygnacja z dywersyfikacji dostaw źródeł energii. Rosja wykorzystała rosnące uzależnienie Białorusi od jej surowców energetycznych jako narzędzie presji, aby zmusić ją do pogłębienia współpracy politycznej, gospodarczej oraz wojskowej. Sama Białoruś starała się wpisać kwestie energetyczne w szerszy kontekst relacji dwustronnych, uwarunkowując swoją zgodę na udział w kolejnych rosyjskich projektach integracyjnych (bilateralnych i multilateranych) od zagwarantowania jej dostępu do tanich rosyjskich surowców energetycznych.

Celem artykułu jest przedstawienie głównych celów i założeń polityki energetycznej FR wobec Białorusi. Od wielu lat Rosja wykorzystuje politykę energetyczną w celu realizacji swoich celów geopolitycznych. W przypadku Białorusi zależy jej na utrzymaniu tego państwa w rosyjskiej strefie wpływów. W ostatnich latach FR dąży do pogłębienia integracji politycznej, gospodarczej oraz wojskowej z Białorusią. Rosja stosuje cały zestaw zróżnicowanych instrumentów, aby przymusić Białoruś do pogłębienia integracji w ramach Państwa Związkowego. Jednym z najważniejszych instrumentów jest polityka energetyczna w sferze ropy naftowej i gazu ziemnego. Rosja wykorzystuje uzależnienie Białorusi od jej surowców w celu osiągnięcia własnych celów politycznych. Dodatkowo Rosja podjęła się uregulowania zasad współpracy z Białorusią w sektorze naftowo-gazowym. W artykule zostanie poddana analizie efektywność polityki energetycznej FR wobec Białorusi w realizacji jej celów geostrategicznych. Dodatkowo zostaną pokazane zmiany, jakie dokonały się w rosyjskiej polityce energetycznej wobec Białorusi. Kryterium temporalne obejmuje lata 2015–2021. W pracy wykorzystano metodę analizy treści oraz metodę porównawczą.

UWARUNKOWANIA POLITYKI ENERGETYCZNEJ ROSJI WOBEC BIAŁORUSI

Od wielu lat polityka energetyczna FR służy realizacji jej celów geopolitycznych. Jednym z najważniejszych jest odbudowa statusu państwa mocarstwowego. Rosja

konsekwentnie zwiększa swój udział w międzynarodowej wymianie handlowej, wykorzystując rosnące zapotrzebowanie na surowce energetyczne. Celem strategii energetycznej FR jest zwiększenie dochodów ze sprzedaży surowców kopalnianych. Rosyjskie firmy energetyczne umacniają swoją rolę na rynkach zagranicznych, zwiększając swoje zaangażowanie w spółkach strategicznych i infrastrukturze przesyłowej państw-importerów. Rosja aktywnie uczestniczy w zagranicznych projektach energetycznych, w tym w poszukiwaniu i wydobyciu surowców energetycznych. Dąży także do utrwalenia w części państw swojej dominującej pozycji jako głównego dostawcy ropy naftowej i gazu ziemnego. Jednym z celów polityki energetycznej FR jest także budowa dominacji ekonomicznej poprzez kształtowanie asymetrycznych relacji gospodarczych z państwami importującymi jej surowce energetyczne. Rosja wykorzystuje także całe spektrum narzędzi energetycznych do zwiększania presji na partnerów zagranicznych w celu realizacji swoich interesów politycznych oraz gospodarczych. Do 2015 r. ekspansja energetyczna Rosji koncentrowała się w dwóch regionach: UE oraz tzw. „bliskiej zagranicy” (obszar poradziecki). Mniejsze znaczenie odgrywał region Dalekiego Wschodu. Najważniejszą rolę pełniła UE jako największy i najbardziej dochodowy rynek dla eksportu rosyjskich surowców energetycznych. Wobec państw poradzieckich Rosja wykorzystywała cały zestaw narzędzi energetycznych w celu zwiększenia swoich wpływów politycznych i gospodarczych oraz zablokowania integracji tych państw ze strukturami zachodnimi. Realizację tych celów ułatwiała silne uzależnienie tych państw od importu rosyjskiej ropy naftowej i gazu ziemnego oraz niewielkie szanse na dywersyfikację dostaw surowców energetycznych. Wśród rosyjskich celów strategicznych wobec państw tego regionu znalazło się także przejmowanie kontroli nad ich sektorem energetycznym oraz infrastrukturą przesyłową. Dla elit rosyjskich cały ten region zawsze był traktowany jako naturalna strefa rosyjskich wpływów geopolitycznych. Rosja, wykorzystując swoją pozycję monopolisty jako głównego eksportera ropy naftowej i gazu ziemnego, próbowała przymusić te państwa do udziału w jej projektach integracyjnych (Pronińska, 335–345; Wawryniuk, 2020, s. 51–53; Stachowiak, 2020, s.52–58).

W czasie rządów Aleksandra Łukaszenki nie zmieniły się zasadniczo priorytety rosyjskiej polityki zagranicznej wobec Białorusi. Najważniejszym celem geostrategicznym było pozostanie Białorusi w rosyjskiej strefie wpływów oraz wzmocnienie rosyjskiej dominacji w tym państwie. Białoruś odgrywała także ważną rolę w rosyjskich projektach integracyjnych. Po wygraniu w 2000 r. wyborów prezydenckich przez Władimira Putina Rosja zaczęła się domagać

od Białorusi realizacji traktatu o powołaniu Państwa Związkowego Białorusi i Rosji (dalej: Państwa Związkowego). W celu zmuszenia Białorusi do pogłębienia integracji politycznej, gospodarczej oraz wojskowej wykorzystano całe spektrum narzędzi. Jednym z najważniejszych okazała się polityka energetyczna. Rosja próbowała zakończyć także wcześniejszą, niekonsekwentną i chaotyczną politykę w tej sferze. Nie zawsze działania te przynosiły skutek, jak choćby próby ograniczenia poziomu subsydiowania gospodarki białoruskiej w postaci tanich surowców energetycznych. Rosja celowo prowokowała kolejne kryzysy energetyczne z Białorusią, aby zmusić ją do uregulowania zasad współpracy energetycznej. Za dalsze dostarczanie tanich surowców energetycznych oczekiwała wymiernych korzyści politycznych, gospodarczych oraz wojskowych. Z kolei Białoruś za zgodę na udział w rosyjskich projektach integracyjnych domagała się dalszego dostarczania po preferencyjnych cenach rosyjskich surowców energetycznych, powołując się na specjalny charakter relacji białorusko-rosyjskich. Nigdy też nie była do końca przekonana do pomysłu realnego pogłębienia integracji z Rosją, i nawet po podpisaniu kolejnych porozumień integracyjnych, próbowała blokować realizację niewygodnych dla niej rozwiązań. Rosyjsko-białoruskich projektów integracyjnych z drugiej połowy lat 90. XX w. nigdy całościowo nie zrealizowano, w tym najważniejszego: Państwa Związkowego. W tym czasie był to jeden z najważniejszych projektów politycznych FR, która próbowała odbudować swoje wpływy na obszarze poradzieckim. Jego głównym promotorem po 2000 r. został Władimir Putin. W reakcji na działania Białorusi Rosja wycofała się z wcześniejszego prowadzenia polityki energetycznej wobec tego państwa i przystąpiła do uregulowania zasad współpracy energetycznej z najbliższym partnerem. Jednym z jej głównych celów strategicznych było także przejęcie kontroli nad białoruskim sektorem energetycznym oraz infrastrukturą przesyłową. Rosja zachowała także swoją dominującą rolę na Białorusi jako głównego eksportera ropy naftowej i gazu ziemnego. Zablokowała także próby dywersyfikacji przez te państwo szlaków dostaw surowców energetycznych. U elit rosyjskich zwyciężyło przekonanie o konieczności ograniczenia poziomu subsydiowania gospodarki białoruskiej, gdyż Rosja nie odnosiła wymiernych korzyści politycznych i ekonomicznych ze współpracy z Białorusią. Większych zastrzeżeń strony rosyjskiej nie wywoływała jedynie współpraca wojskowa, ale ta wynikała z innych uwarunkowań, gdyż Białoruś sama zgodziła się na oddanie Rosji swoich kompetencji w sferze bezpieczeństwa.

Najpoważniejsze w tym czasie spory rosyjsko-białoruskie dotyczyły cen importowanego gazu ziemnego na Białoruś oraz uregulowania współpracy

w sferze eksportu ropy i produktów ropopochodnych. Pod koniec 2006 r. sprecyzowano zasady dalszej współpracy w sferze gazowej. Po dłuższych negocjacjach Białoruś zaakceptowała podwyższenie stawek za rosyjski gaz ziemny oraz zgodziła się na zwiększenie urynkowania jego ceny w kolejnych latach. Białoruś przystąpiła także na sprzedaż Gazpromowi do 2011 r. 50% akcji Biełtransgazu za kwotę 2,5 mld USD. W parafowanym na początku 2007 r. porozumieniu uregulowano zasady obrotu ropą i produktami ropopochodnymi. Podpisana umowa w 2007 r. potwierdziła wcześniejsze uregulowania dotyczące ceł eksportowych na ropę rosyjską. Dodatkowo Białoruś zobowiązała się stosować rosyjskie stawki na cło eksportowe dla ropy i produktów ropopochodnych. Nowe zasady dotyczące podziału wpływów z ich eksportu okazały się niekorzystne dla Białorusi, gdyż większość zysków z tego tytułu przekazywano do budżetu rosyjskiego (Konończuk, 2007).

Mimo uregulowania zasad współpracy energetycznej pojawiały się kolejne spory i konflikty dotyczące rozliczeń za gaz ziemny oraz ropę i produkty ropopochodne. Dodatkowo Rosja wzmocniła swoją pozycję w białoruskim sektorze energetycznym, gdy w 2011 r. przejęła całkowitą kontrolę nad Biełtransgazem. Już od lat 90. XX w. rosyjskie przedsiębiorstwa naftowe wyrażały zainteresowanie zakupem rafinerii białoruskich. Rosyjska firma Łukoil starała się utworzyć spółkę *joint venture* z nowopołockim Natfanem, a Slavneft podjął decyzję o kupnie mniejszościowego udziału w rafinerii w Mozyrzcu. W kolejnych latach Rosja próbowała wymusić na Białorusi prywatyzację przedsiębiorstw strategicznych, w tym także z sektora energetycznego. Mimo ustalenia zasad dotyczących sprzedaży i obrotu rosyjską ropą naftową Białoruś nie zawsze wywiązywała się z zobowiązań. Z tego powodu w 2012 r. Rosja zablokowała Białorusi reeksport produktów ropopochodnych, które sprzedawała na rynki unijne jako rozcieńczalniki i rozpuszczalniki. Tego typu manipulacje pozwalały Białorusi maksymalizować zyski ze sprzedaży rosyjskich surowców, gdyż nie przekazywała wszystkich wpływów z ceł wywozowych do budżetu rosyjskiego. Nadal pojawiały się problemy z ustalaniem ceny za rosyjski gaz ziemny. Mimo ograniczenia przez Rosję subsydiowania gospodarki białoruskiej tanimi surowcami energetycznymi nadal współpraca energetyczna z Rosją przynosiła Białorusi wymierne korzyści finansowe. Początkowo różnica w cenie sprzedawanej Białorusi ropie naftowej w porównaniu z cenami światowymi wynosiła nawet 60%, a następnie ukształtowała się na poziomie ok. 30%. W przypadku gazu ziemnego różnica ta wynosiła w latach 2012–2015 ok. 55% (Konończuk, Kłysiński, 2012; Balmaceda, 2006, s. 27–28; Awtuszko-Sikorski, 2020, s.271).

OKRES NARASTANIA ROZBIEŻNOŚCI ROSYJSKO-BIAŁORUSKICH W SEKTORZE GAZU ZIEMNEGO I ROPY NAFTOWEJ

Po 2015 r. nie zmieniły się cele strategiczne Rosji wobec Białorusi. Priorytetem dla Rosji pozostawało pogłębienie jej wpływów politycznych, gospodarczych oraz wojskowych na Białorusi. Plan ten próbowała zrealizować poprzez realizację projektu Państwa Związkowego. W celu przymuszenia Białorusi do pogłębienia współpracy Rosja wykorzystwała całe spektrum narzędzi energetycznych. M. in. przystąpiła do ograniczenia subsydiowania gospodarki białoruskiej w postaci tanich surowców energetycznych. Nie wyraziła także zgody na osłabienie jej dominującej roli w sektorze energetycznym Białorusi oraz zablokowała próby dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych. Jej celem była likwidacja mechanizmów pozarynkowych w ustalaniu cen dla Białorusi na jej surowce kopalniane. Wykorzystała także swoją pozycję monopolisty jako głównego eksportera ropy naftowej i gazu ziemnego w celu zmuszenia Białorusi do koordynacji polityki zagranicznej obydwóch państw.

Lata 2015–2017 charakteryzowały się narastaniem rosyjsko-białoruskich sporów energetycznych, które nie przybrały formy otwartego konfliktu. Początek 2015 r. nie zapowiadał jeszcze większych zmian w polityce energetycznej Rosji wobec Białorusi. Rosja zgodziła się na obniżenie należności w 2015 r., jakie wpłacała Białoruś do budżetu rosyjskiego z cel wywozowych za produkty ropopochodne. Dodatkowo Rosja zobowiązała się do sprzedaży corocznie Białorusi 23 mln ton ropy surowej. Jedyne większe ustępstwo Białorusi wobec Rosji polegało na zobowiązaniu, by dostarczać jej co roku 1,8 mln produktów ropopochodnych. Taką cenę zapłaciła Rosja za przystąpienie Białorusi do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Już wcześniej wykształcił się mechanizm zwiększania przez Rosję poziomu subsydiowania gospodarki białoruskiej tanimi surowcami energetycznymi w zamian za jej uczestnictwo w nowych projektach integracyjnych. M. in. w 1999 r. Rosja zaproponowała Białorusi sprzedaż gazu ziemnego po cenach obowiązujących dla przemysłu w obwodzie smoleńskim za akceptację traktatu o utworzeniu Państwa Związkowego. W 2010 r. Łukaszenka za podpisanie porozumień o powołaniu Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej z Rosją i Kazachstanem uzyskał preferencyjne warunki dostaw rosyjskiej ropy, wyceniane na 2 mld USD. W ten sposób FR kupowała także lojalność Łukaszenki i jego poparcie dla rosyjskiej polityki zagranicznej. Zwiększające się uzależnienie od rosyjskich surowców energetycznych znacznie ograniczało wielowektorowość polityki zagranicznej Białorusi. Rosja realizowała swoje cele

polityczne na Białorusi poprzez oddziaływanie na jej gospodarkę. Wprowadzenie mechanizmu subsydiowania gospodarki Białorusi okazało się kosztowne dla Rosji, gdyż przyzwyczała ją do preferencyjnych cen za ropę naftową i gaz ziemny, ewentualnie możliwości korekty zasad rozliczania za te surowce energetyczne. Już wtedy Łukaszenka domagał się od Rosji specjalnych relacji w sferze energetycznej i dostarczania surowców po cenach wewnątrzrosyjskich, chociaż płacił dwukrotnie mniej za gaz ziemny niż chociażby Ukraina. Dostawy tanich rosyjskich surowców energetycznych stanowiły jeden z najważniejszych czynników gwarantujących stabilność gospodarce białoruskiej. Rosyjski gaz ziemny pozwalał funkcjonować energochłonnemu przemysłowi białoruskiemu, a sprzedaż produktów ropopochodnych stanowiła ponad 30% eksportu i zapewniała ok. 30% wpływów budżetowych Białorusi. Według rosyjskich szacunków w latach 2009–2015 różnica w cenach sprzedaży rosyjskiej ropy naftowej i gazu ziemnego dla Białorusi i państw unijnych pozwoliła zaoszczędzić Białorusi ok. 56 mld USD. Do tej kwoty należy doliczyć dochody z przerobu rosyjskiej ropy naftowej i zyski z jej dalszego eksportu (Analityczeskij dokład, 2021, s.18; Balmaceda, 2006, s.8; Bakunowicz, 2014; Konończuk, 2007; Sadowski, Wiśniewska, 2007, s.3–4).

W przypadku ropy naftowej i gazu ziemnego Białoruś jest prawie całkowicie uzależniona od Rosji. Na terytorium białoruskim w 2015 r. wydobyto ok. 1,7 mln ton ropy naftowej, zaś importowano z Rosji prawie 23 mln ton tego surowca. Ze względu na niewielkie zasoby ropy naftowej Białoruś nie zwiększała wydobycia, które we wcześniejszych latach kształtowało się na podobnym poziomie. Nie inaczej wyglądała sytuacja w przypadku gazu ziemnego. W 2015 r. produkcja gazu ziemnego gazolinowego wyniosła na Białorusi 225 mln m³, a z Rosji kupiono 18,7 mld m³ błękitnego paliwa. W 2014 r. Białoruś płaciła ok. 168 USD za 1000 m³ rosyjskiego gazu ziemnego. W tym czasie cena rosyjskiego błękitnego paliwa wynosiła dla Niemiec ok. 386 USD za 1000 m³. W 2015 r. Rosja zgodziła się na obniżenie ceny gazu ziemnego dla Białorusi do 144 USD za 1000 m³. Większość gazu ziemnego Białoruś przeznaczała na potrzeby rynku wewnętrznego, eksportowała tylko niewielkie ilości gazu LNG. Inaczej wyglądała sytuacja w przypadku ropy naftowej. W 2015 r. ropa i produkty ropopochodne zajmowały w całości białoruskiego eksportu 29,14% (7,7 mld USD). W porównaniu z wcześniejszymi latami nastąpiła znacząca redukcja dochodów ze sprzedaży ropy naftowej i produktów ropopochodnych na rynki zagraniczne (w 2012 r. eksport wyniósł 16,3 mld USD, w 2013 r. -12 mld USD, a w 2014 r. -12 mld USD). W 2015 r. eksport białoruskiej ropy naftowej i produktów ropopochodnych był

ukierunkowany głównie na rynki poza WNP, mniejszą rolę odgrywał wywóz do państw poradzieckich, w tym także Rosji. W latach 2013–2015 Białoruś sprzedawała na rynki zagraniczne podobny wolumen ropy surowej (ok. 1,6 mln ton). Z kolei wywóz poza granice państwa produktów ropopochodnych charakteryzował się tendencją rosnącą. Białoruś sprzedawała w 2013 r. –13,5 mln, w 2014 r. –13,7 mln, a w 2015 r. –16,8 mln ton produktów przerobu ropy naftowej. W 2015 r. Białoruś eksportowała ropę surową głównie do Niemiec (ok. 1,6 mln ton), zaś najwięcej produktów ropopochodnych dostarczała Wielkiej Brytanii (ok. 7,79 mln ton), Ukrainie (3,2 mln ton) oraz Holandii (ok. 2,9 mln ton). (Energičeski bałans 2020, s. 35–39; Wnieszniaja torgowla, 2016, s. 203–204; Naviny, 2014).

O ile mechanizm ustalania cen na rosyjski gaz ziemny po 2007 r. nie powodował większych kontrowersji, to pojawił się dość istotny problem w przypadku ropy naftowej. W 2015 r. Rosja wprowadziła nowe zasady opodatkowania sektora naftowego, zakładające zmniejszenie cła eksportowego na ropę surową i produkty ropopochodne, kosztem zwiększenia podatku od wydobycia surowców energetycznych. Zmiany te wpłynęłyby poważnie na rentowność rafinerii białoruskich, zajmujących się przerobem ropy naftowej i jej dalszym reeksportem. W 2014 r. Białoruś oszacowała zmniejszone wpływy z tego tytułu dla budżetu na ok. 1 mld USD. Władze Białorusi oczekiwały od Rosji rekompensaty za straty spowodowane zmianami podatkowymi w rosyjskim sektorze naftowym. W wyniku osiągniętego porozumienia w 2014 r. całość wpływów z ceł eksportowych w przyszłym roku przeznaczono dla Białorusi. Na początku 2015 r. Białoruś oceniła swoje coroczne dochody z ceł wywozowych na ropę naftową na ok. 3,5–4 mld USD. Po inwazji rosyjskiej na Ukrainę w 2014 r. mocno spadły ceny ropy naftowej na giełdach światowych, co zmniejszyło przewidywane dochody Białorusi z ceł eksportowych do ok. 1,5–2 mld USD. Jej straty rekompensowały preferencyjne ceny na rosyjską ropę i gaz ziemny w porównaniu ze średnimi cenami w UE. W przypadku ropy naftowej zyski z tego tytułu wyniosły ok. 2,5 mld USD, a gazu ziemnego ok. 1,8 mld USD. Nieco wyższe kwoty podało rosyjskie Stowarzyszenie Badań nad Polityką Zagraniczną im. A.A. Gromyki (ropa naftowa 3,11 mld USD; gaz ziemny 1,9 mld USD). (Delfi.it, 2015; Specjal Raport, 2015; Analiticeskijski dokład, 2021, s.18; Pan'kowskij, 2016, s.74).

W pierwszym półroczu 2015 r. współpraca rosyjsko-białoruska w sferze ropy naftowej i gazu ziemnego przebiegała raczej bezproblemowo, chociaż Białoruś ograniczyła wysyłkę zakontraktowanych produktów ropopochodnych do Rosji. Zgodnie z wcześniejszym porozumieniem Białoruś musiała corocznie przekazywać Rosji 1,8 mln produktów ropopochodnych. W przypadku niewy-

wiązania się z umowy Rosja mogła obniżyć wysokość eksportu ropy surowej do rafinerii białoruskich. W kolejnych miesiącach narastały rozbieżności odnośnie warunków współpracy w sektorze naftowym. Ze względu na dewaluację waluty rosyjskiej Białoruś więcej zarabiała na sprzedaży produktów ropopochodnych do państw unijnych niż do Rosji. Jej zyski z tego tytułu wynosiły ok. 100 USD za 1 tonę produktów ropopochodnych, stąd mimo zakontraktowanej dostawy 1,8 mln ton benzyny, zmniejszyła jej wysyłkę na rynek rosyjski. Według oficjalnych danych w 2015 r. Białoruś eksportowała do Rosji 0,9 mln ton produktów ropopochodnych, gdy w 2014 r. w pełni wypełniła swoje zobowiązania w tym względzie (1,8 mln ton). Mimo powstałych różnic w dotychczasowej współpracy w sektorze naftowym, Rosja zgodziła się w latach 2016–2024 zwiększyć wolumen sprzedaży ropy surowej na Białoruś do 24 mln ton. W tym czasie Białoruś podjęła także działania w celu korekty dotychczasowej formuły rozliczeń za rosyjski gaz ziemny, ale strona rosyjska nie wyraziła zgody na jej zmianę (Charter97.org, 2015; Gazetaby.com, 2015; Biełgazieta, 2016; Wnieszniaja torgowla, 2016, s.155).

Od początku 2016 r. zaczęły pogłębiać się problemy we współpracy rosyjsko-białoruskiej w sektorze naftowym. Już wcześniej Białoruś ograniczyła obowiązkowy eksport produktów ropopochodnych do Rosji, gdyż dewaluacja rubla rosyjskiego zmniejszyła rentowność całego przedsięwzięcia. W styczniu 2016 r. rafinerie białoruskie przekazały stronie rosyjskiej tylko 0,2% zakontraktowanych produktów ropopochodnych w porównaniu z tym samym okresem 2015 r. W kolejnych miesiącach sytuacja nie poprawiła się znacząco, gdyż Białoruś podjęła decyzję o sprzedaży benzyny przeznaczonej na rynek rosyjski do państw UE. Pojawiły się także poważne rozbieżności dotyczące ceny za rosyjski gaz ziemny. Chociaż w 2016 r. średnia cena rosyjskiego gazu ziemnego dla Białorusi wynosiła ok. 132 USD za 1000 m³, Białoruś oczekiwała obniżki do 80 USD za 1000 m³ tego surowca, gdyż zmniejszyła się znacząco wartość waluty rosyjskiej w stosunku do USD. Białoruś podjęła jednostronną decyzję o korekcie formuły cenowej i zaczęła płać po 80 USD za 1000 m³ rosyjskiego gazu ziemnego. W odpowiedzi Gazprom zażądał zapłaty różnicy w cenie gazu ziemnego i wyliczył zadłużenie za okres styczeń–kwiecień 2016 r. na kwotę 125 mln USD, ale nie podjął decyzji o zmniejszeniu przesyłanego wolumenu błękitnego paliwa (Interfax.ru, 2016; Eurobelarus.info, 2016).

Rosyjsko-białoruski spór energetyczny eskalował w połowie 2016 r., gdy Ministerstwo Energetyki FR podjęło decyzję o redukcji dostaw ropy surowej na Białoruś do końca 2016 r. o 33,92%. Już wcześniej władze Białorusi ograniczyły prawie do minimum przekazywanie stronie rosyjskiej produktów ropopochod-

nych. W okresie styczeń–maj 2016 r. Białoruś eksportowała do Rosji tylko 161 tys. ton produktów ropopochodnych. Dodatkowo Białoruś podjęła jednostronną decyzję pod koniec września 2016 r. o podwyższeniu o 50% opłaty za tranzyt rosyjskiej ropy naftowej przez jej terytorium. Zgodnie z wcześniejszą praktyką zmiany stawek tranzytowych dokonywano podczas wspólnych konsultacji. Ich podwyżki kształtowały się na niższym poziomie (np. na początku 2016 r. – ok. 10%) i generalnie wprowadzano je na cały rok. Nadal rosło zadłużenie Białorusi za rosyjski gaz ziemny. Gazprom zwrócił się do Międzynarodowego Trybunału Arbitrażowego o rozstrzygnięcie sporu z Białorusią. Z kolei Białoruś domagała się redukcji cen gazu ziemnego do poziomu wewnątrzrosyjskiego, motywując je członkostwem w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Rosja zgadzała się na obniżenie należności za gaz ziemny, ale w perspektywie do 2025 r. (Ngv.ru, 2016; BIN.UA, 2016; Mirperemen.net, 2016).

Przez większość 2016 r. pozostawał nierozstrzygnięty rosyjsko-białoruski spór energetyczny. Dopiero w październiku 2016 r. wypracowano wstępny kompromis dotyczący cen gazu rosyjskiego i współpracy w sektorze naftowym. Białoruś wycofała się z podwyżek stawek za tranzyt rosyjskiej ropy naftowej, zaś Rosja zobowiązała się dostarczać ropę naftową zgodnie ze wcześniej przyjętym harmonogramem. Strona rosyjska zadeklarowała dostarczanie corocznie Białorusi 24 mln ton ropy naftowej oraz zgodziła się na redukcję importu białoruskich produktów ropopochodnych do 1 mln ton rocznie. Z kolei Białoruś zobowiązała się do uregulowania zadłużenia za rosyjski gaz ziemny w wysokości ok. 300 mln USD oraz płacenia za błękitne paliwo zgodnie ze wcześniejszym kontraktem ok. 132 USD za 1000 m³. Prawdopodobnie Rosja zgodziła się na wyrównania strat dla Białorusi z powodu wyższych cen gazu ziemnego w ramach mechanizmu rekompensat międzybudżetowych. Cena gazu ziemnego dla Białorusi miała ulec redukcji o ok. 30% w rublach rosyjskich. Wypracowane porozumienie stanowiło sukces Białorusi, gdyż Rosja podtrzymała subsydiowanie jej gospodarki w postaci tanich surowców rosyjskich. (Kłysiński, Kardaś, 2016; Bełta.by, 2016; Vedomosti.ru, 2016; Specjal Report, 016, s. 3).

Nieuregulowanie przez wiele miesięcy sporu gazowego i naftowego w 2016 r. pogłębiło trudności gospodarki białoruskiej (spadek PKB ok. 2,6%). Strona rosyjska nie wywiązała się z umowy dostarczenia Białorusi do końca 2016 r. 24 mln ton ropy surowej, gdyż ta importowała z Rosji w tym roku tylko 18,1 mln ton ropy surowej. W 2016 r. rosyjski sektor naftowy przesłał na Białoruś o ok. 6 mln ton mniej ropy surowej. W tym roku zmniejszył się także znacząco eksport białoruskich produktów ropopochodnych na rynki zagraniczne do 13 mln ton

(w 2015 r. 16,8 mln ton) oraz jego wartość 4,04 mld USD (2015 r. – 6,78 mld USD). Białoruś straciła także ok. 200–300 mln USD opłat z cła wywozowego. Dodatkowo zmniejszyła się różnica pomiędzy cenami europejskimi za rosyjską ropę naftową i gaz ziemny i ustalonymi dla Białorusi. O ile w 2015 r. Białoruś zyskała na preferencyjnych stawkach za rosyjskie surowce ok. 5 mld USD, w 2016 r. tylko ok. 2,44 mld USD (Energičeski bałans 2020, s. 39; Wniesz-niaja torgowla, 2018, s.187; Analitičeski dokład, 2021, s.18).

Mimo wypracowania rosyjsko-białoruskiego porozumienia w sferze naftowo-gazowej w październiku 2016 r., Białoruś opóźniła zapłacenie długu za dostarczony wcześniej gaz ziemny, który wynosił pod koniec stycznia 2017 r. 600 mln USD. Władze Białorusi podjęły starania, aby Rosja zrekompensowała jej wysokie ceny za gaz ziemny kwotą 300–500 mln USD. W kolejnych miesiącach narastały ponownie rozbieżności pomiędzy Białorusią i Rosją dotyczące dalszych dostaw rosyjskich surowców energetycznych. Gdy Białoruś nie uregulowała długu za gaz ziemny wobec Gazpromu, strona rosyjska zmniejszyła dostawy ropy naftowej. W odpowiedzi władze Białorusi zadeklarowały podwyższenie stawek za tranzyt ropy rosyjskiej o 20,5%. Dodatkowo ograniczyły do minimum eksport do Rosji produktów ropopochodnych. Nadal strona białoruska oczekiwała wyrównania ceny błękitnego paliwa do poziomu wewnątrzrosyjskiego. Białoruś wystąpiła z żądaniem zrealizowania zapisów o utworzeniu wspólnego rynku gazu ziemnego, jakie znalazły się w porozumieniu o powołaniu Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Strona rosyjska ich nie negocjowała, ale wypełnienie tego warunku chciała rozłożyć w czasie, gdyż w umowie o utworzeniu Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej ostateczny termin funkcjonowania wspólnego rynku gazu ziemnego określono na 2025 r. W celu przymuszenia Rosji do zmiany stanowiska w kwestii cen jej surowców energetycznych Białoruś odmówiła ratyfikowana Kodeksu Celnego Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (Ukrenergy, 2017).

Rosyjsko-białoruski spór w sferze naftowo-gazowej uregulowano podczas spotkania Aleksandra Łukaszenki z Władimirem Putinem w kwietniu 2017 r. w Petersburgu. Białoruś spłaciła zadłużenie wobec Gazpromu w wysokości 726 mln USD, a Łukaszenka podpisał kodeks celny Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Strona rosyjska zobowiązała się wypełnić ustalone limity dostarczanej ropy naftowej wobec Białorusi (corocznie 24 mln ton). Zgodnie z umową 18 mln ton ropy naftowej trafiłoby do rafinerii białoruskich, a 6 mln ton ropy naftowej na eksport. Ten ostatni wolumen ropy naftowej miały przesyłać rosyjskie firmy naftowe przez Białoruś ropociągami „Przyjaźń”, a opłaty z ceł wywozowych zamiast do budżetu rosyjskiego miano przekazać do jego

odpowiednika białoruskiego. W 2017 r. Białoruś importowała z Rosji 18,1 mln, a w 2018 r. 18,2 mln ton ropy naftowej. Dodatkowo Białorusi przekazano zyski z ceł wywozowych za 6 mln ton ropy naftowej, które trafiły do jej budżetu jako rekompensata za wyższe ceny rosyjskiego gazu ziemnego. W 2017 r. Białoruś zyskała na tym mechanizmie ok. 480 mln USD. Wcześniej Białoruś domagała się od Rosji corocznie 300–500 mln USD rekompensaty za dostarczany droższy gaz ziemny. Nowy mechanizm oclenia rosyjskiej ropy naftowej przesyłanej tranzytem przez Białoruś stanowił kolejną formę subsydiowania gospodarki białoruskiej. Dodatkowo Rosja zrezygnowała z importu 1 mln ton białoruskich produktów ropopochodnych, co pozwoliło zaoszczędzić budżetowi białoruskiemu corocznie ok. 150 mln USD. Strona rosyjska podtrzymała swoją wcześniejszą decyzję z 2015 r. o niepobieraniu ceł wywozowych od Białorusi za jej ropę naftową. W latach 2015–2018 z tego tytułu wpłynęło do budżetu białoruskiego przynajmniej 2,3 mld USD. Renegocjonowano także cenę rosyjskiego gazu ziemnego dla Białorusi w latach 2018–2019. Rosja zgodziła się na jego obniżkę o ok. 20%. Obydwie strony zadeklarowały także podpisanie do 2024 r. porozumienia o zasadach funkcjonowania wspólnego rynku gazu ziemnego w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. Dodatkowo Rosja wyraziła zgodę na udzielenie Białorusi kredytów w wysokości 1,6 mld USD. Ponownie Rosja zgodziła się na ustępstwa wobec Białorusi w kwestii ceny jej surowców energetycznych, aby przekonać ją do uczestnictwa w kolejnych rosyjskich projektach integracyjnych. Uregulowanie sporu energetycznego w kwietniu 2017 r. przyczyniło się do poprawy relacji białorusko–rosyjskich w tej sferze przynajmniej na kilkanaście kolejnych miesięcy, chociaż nadal pojawiały się żądania Białorusi redukcji cen gazu ziemnego do poziomu wewnątrzrosyjskiego (Kłysiński, Kardaś, 2017; Naviny.by, 2017; Kremlin.ru, 2017; Rbc.ru, 2017).

ESKALACJA ROSYJSKO-BIAŁORUSKIEGO KONFLIKTU ENERGETYCZNEGO

Mimo uregulowania w 2017 r. sporu energetycznego narastały sprzeczności rosyjsko-białoruskie w innych sferach. Po inwazji Rosji na Ukrainę w 2014 r. Białoruś zaczęła się dystansować od rosyjskiej polityki zagranicznej, starając się zachować neutralność w konflikcie rosyjsko-ukraińskim. Białoruś podjęła się także próby poprawy relacji z Zachodem. Z coraz większym krytycyzmem elit rosyjskich spotykało się stanowisko Białorusi nieangażowania się w spór FR

z Sojuszem Północnoatlantyckim. Pojawiły się także obawy dotyczące postawy Białorusi w sytuacji dalszej eskalacji konfliktu Rosji z NATO. Stąd też Rosja podjęła decyzję o zwiększeniu presji na Białoruś, aby ją mocniej podporządkować rosyjskim interesom politycznym, gospodarczym oraz wojskowym. W tym celu Rosja powróciła do reaktywacji nieco już zapomnianego projektu Państwa Związkowego z 1999 r. Pod koniec 2018 r. premier Rosji Dmitrij Miedwiediew zaproponował dwa przyszłe modele integracji rosyjsko-białoruskiej. Pierwszy zakładał utrzymanie dotychczasowego stopnia integracji, drugi zaś był radykalniejszy w swojej formie, gdyż przewidywał podnoszenie stopnia integracji do granic ustalonych w porozumieniu o Państwie Związkowym, czyli ścisłej integracji politycznej, gospodarczej oraz wojskowej (Czwołek, 2022).

W celu przymuszenia Białorusi do pogłębienia integracji Rosja zastosowała całe spektrum narzędzi politycznych i gospodarczych. Wśród nich jednym z najważniejszych okazał się poziom dalszego subsydiowania gospodarki białoruskiej w postaci tanich rosyjskich surowców energetycznych. Ponownie eskalował rosyjsko-białoruski spór energetyczny, a brak jego uregulowania stanowił jedną z głównych przeszkód w negocjacjach o pogłębieniu integracji białorusko-rosyjskiej. Od 2018 r. Rosja zwiększyła presję gospodarczą na Białoruś także innymi metodami, m.in. ograniczając dostęp jej towarów do rynku rosyjskiego oraz wstrzymując dalsze transze pożyczek z Euroazatyckiego Funduszu Stabilizacji i Rozwoju oraz rosyjskiego budżetu federalnego (Czwołek, 2022).

Rosja przystąpiła także do optymalizacji kosztów subsydiowania gospodarki białoruskiej w sferze naftowo-gazowej. Najpierw przyjęła kolejne niekorzystne finansowo rozwiązania dla Białorusi związane z opodatkowaniem rosyjskiego sektora naftowego w latach 2019–2024 (tzw. „manewr podatkowy”). Nowe regulacje zakładały obniżenie ceł wywozowych na rosyjską ropę naftową z 30% do 0% i podniesienie podatku od wydobycia surowców energetycznych. Zmiany podatkowe w rosyjskim sektorze naftowym przeprowadzane od 2015 r. wyraźnie zmniejszały różnice cenowe pomiędzy ropą naftową eksportowaną na Białoruś i do państw zachodnich. W 2014 r. Białoruś płaciła 46,4% ceny rosyjskiej ropy naftowej wywożonej do państw „dalekiej zagranicy”. W 2015 r. wskaźnik ten wynosił już 65,3%, w 2016 r. –74,2%, w 2017 r. –78,4%, a w 2018 r. –74%. Rosja wyraźnie dążyła do urynkowienia cen eksportowanej ropy naftowej na Białoruś oraz zmniejszenia poziomu subsydiowania gospodarki białoruskiej. Ze względu na niższe cła eksportowe na Białorusi część rosyjskich firm naftowych sprzedawała produkty ropopochodne za pośrednictwem tego państwa. W ocenie Rosji straty z tego tytułu dla jej budżetu wynosiły corocznie ok. 200 mln USD. Według

szacunków rosyjskich Białoruś na cłach wywozowych od 2015 r. zyskała przynajmniej 2,3 mld USD. W ostatnim kwartale 2018 r. Rosja ograniczyła także eksport produktów ropopochodnych na Białoruś. W przypadku gazu ziemnego nieco inaczej kształtowała się różnica pomiędzy średnimi cenami dla Białorusi a pozostałymi importerami rosyjskiego błękitnego paliwa. W 2014 r. Białoruś płaciła za rosyjski gaz rosyjski tylko 54,2% ceny światowej, w 2015 r. – 64,1%, w 2016–87,1%, w 2017 r. – 80,6%, a w 2018 r. – 59,4%. Specyfika sprzedaży gazu ziemnego i ropy naftowej dla Białorusi jest zasadniczo inna. Białoruś wykorzystuje gaz ziemny na rynku wewnętrznym, głównie na potrzeby energochłonnego przemysłu. W przypadku ropy rosyjskiej sprzedaje do państw trzecich 2/3 jej woluminu w postaci ropy surowej i produktów ropopochodnych (w 2018 r. – 13,5 mln ton). Mimo zmniejszających się różnic w cenach rosyjskiej ropy naftowej i gazu ziemnego, Białoruś nadal odnosiła wymierne korzyści. W 2018 r. zaoszczędziła na różnicy cen tych dwóch produktów ok. 5,5 mld USD. Rosja zobowiązała się dostarczyć w 2019 r. 18 mln ropy surowej do rafinerii białoruskich, nie wspomniano zaś o wsparciu gospodarki białoruskiej cłami wywozowymi z eksportu dodatkowych 6 mln ton ropy naftowej (Pan'kowskij, 2020, s.81–83; Specjal Report, 2018, s.3; Delfi.it, 2018).

Jednym z najtrudniejszych problemów we współpracy Białorusi i Rosji okazała się kwestia rekompensat za wprowadzenie tzw. „manewru podatkowego” w rosyjskim sektorze naftowym. W sierpniu 2018 r. Ministerstwo Finansów Republiki Białoruś straty z tego tytułu oszacowało w 2019 r. na 300 mln USD, a potem corocznie na 2 mld USD. W latach 2019–2024 r. wpływy do budżetu Białorusi z tego tytułu miały zmniejszyć się o ok. 10 mld USD. Jedną trzecią tej kwoty stanowiły niepobrane cła wywozowe, a za resztę odpowiadały utracone zyski rafinerii białoruskich. Rosja uwarunkowała przyznanie rekompensat dla budżetu białoruskiego za wprowadzenie tzw. „manewru podatkowego” od efektów negocjacji w sprawie pogłębienia integracji rosyjsko-białoruskiej. Już w 2018 r. Rosja zaczęła konsekwentnie ograniczać dochody Białorusi z przerobu ropy naftowej i reeksportu produktów ropopochodnych. W październiku 2018 r. Rosja i Białoruś podpisały porozumienie o zmniejszeniu eksportu rosyjskich produktów naftowych do końca 2019 r. W 2019 r. eksport rosyjskich produktów ropopochodnych na Białoruś wyniósł 247,5 tys. ton, gdy rok wcześniej kształtował się na poziomie 2,8 mln ton. Rosja nie wyraziła także zgody na zmianę formuły cenowej za gaz ziemny dla Białorusi, chociaż ta domagała się stosowania stawek wewnątrzrosyjskich. Z tego powodu Białoruś płaciła prawie dwukrotnie więcej za gaz ziemny niż firmy rosyjskie, co osłabiało jej konkurencyjność na

rynku rosyjskim i pogłębiało deficyt handlowy z Rosją. Cenę za rosyjski gaz ziemny w 2019 r. ustalono na porównywalnym poziomie jak w 2018 r. (127 USD za 1000 m³). Nie zmniejszono również woluminu dostarczanego gazu ziemnego. W 2018 i 2019 r. Białoruś importowała 20,3 mld m³ rosyjskiego gazu ziemnego. W 2018 r. Rosja nie tylko podjęła się optymalizacji dalszego wspierania Białorusi w sferze energetycznej, ale próbowała doprowadzić do likwidacji wszystkich mechanizmów pozarynkowych w tej dziedzinie (Belmarket.by, 2018; Wnieszniaja torgowla, 2020, s. 187; Deutsche Welle, 2018; Kłyński, 2018).

W przyjętej strategii w 2019 r. Rosja uwarunkowała dalsze preferencyjne ceny ropy naftowej i gazu ziemnego od zgody Białorusi na pogłębioną integrację polityczną, gospodarczą oraz wojskową. Ze względu na brak postępów w negocjacjach integracyjnych Rosja wstrzymała się z podpisaniem nowych porozumień naftowo-gazowych. Po raz kolejny Rosja wykorzystwała kwestie energetyczne do realizacji swoich celów politycznych. Chociaż Rosja dostarczyła Białorusi zakontraktowane 18 mln ton ropy naftowej, był to najmniejszy wolumen w ostatnich pięciu latach. W 2019 r. Białoruś płaciła już tylko ok. 20% mniej na rosyjską ropę naftową niż pozostali kontrahenci zagraniczni FR. Strona rosyjska rekompensaty dla Białorusi za wprowadzenie tzw. „manewru podatkowego” uzależniła od efektów rozmów w sprawie pogłębienia integracji białorusko-rosyjskiej. Z kolei Białoruś zagroziła zablokowaniem tranzytu ropy rosyjskiej do państw unijnych. Władze Białorusi zapowiedziały także podwyższenie stawek przesyłowych o 23,1%. W kwietniu 2019 r. doszło do poważnego rosyjsko-białoruskiego kryzysu energetycznego, gdy z winy rosyjskiej zanieczyszczono ropę naftową przesłaną ropociągiem „Przyjaźń”. Skażonych zostało 5 mln ton ropy naftowej, w tym 1,7 mln ton w białoruskim odcinku ropociągu. W wyniku tych wydarzeń awarii uległa część instalacji w rafinerii w Mozyrzu. Dodatkowo obydwie rafinerie białoruskie musiały ograniczyć przerób ropy naftowej o połowę oraz eksport produktów ropopochodnych. Białoruś wystąpiła do Rosji z żądaniem rekompensaty za zanieczyszczoną ropę naftową i zniszczone instalacje rafinerijne. Z kolei Rosja przypominała Białorusi o nieuregulowaniu należności za produkty ropopochodne sprzedawane w 2012 r. jako rozpuszczalniki na rynki europejskie. Straty z tego tytułu oszacowała na 1–2 mld USD. (Kardaś, 2019; Liga. Biznes, 2019; Rbc.ru, 2017).

Przez wiele miesięcy trwały rosyjsko-białoruskie negocjacje dotyczące przyszłych cen za rosyjski gaz ziemny oraz długości kontraktu gazowego. Przyjmowano tylko doraźne kilkumiesięczne umowy w tym względzie. Pod koniec 2019 r. Białoruś i Rosja podpisały protokół o cenach za gaz ziemny tylko na dwa

pierwsze miesiące nowego roku. Należność za rosyjski gaz ziemny pozostała na tym samym poziomie jak w 2018 r. (127 USD za 1000 m³). Przyjęto także dodatkowe uzgodnienia dotyczące tranzytu rosyjskiego gazu ziemnego przez terytorium białoruskie. Nie uregulowano natomiast kwestii dalszej współpracy w sektorze naftowym. Rosja i Białoruś nie wypracowały porozumienia w kwestii dalszych dostaw ropy naftowej, jej tranzytu oraz rekompensaty za tzw. „manewr podatkowy”. Od stycznia 2020 r. Rosja wstrzymała dostawy ropy naftowej do rafinerii białoruskich, których produkcja odpowiadała za ok. 10% PKB Białorusi, 25% jej eksportu i 20% wpływów budżetowych. W dłuższej perspektywie wstrzymanie dostaw ropy naftowej na Białoruś doprowadziłoby do jej poważnego kryzysu gospodarczego (Pan'kowskij, 2020, s.83; Euroradio.fm, 2019; Kardaś, Kłyśiński, 2020).

Chociaż Białoruś i Rosja nie wypracowały zasad współpracy sektorów naftowych w 2020 r., ostatecznie władze Rosji pozwoliły zawierać rosyjskim firmom naftowym indywidualne kontrakty na dostawę ropy naftowej do rafinerii białoruskich. Pierwsze ograniczone partie rosyjskiej ropy naftowej trafiły na Białoruś już w styczniu w 2020 r. Tylko w niewielkim stopniu mogły pokryć zapotrzebowanie Białorusi na ten surowiec. Kolejną sporną kwestią okazała się kwestia premii wypłacanych rosyjskim firmom naftowym za dostarczaną ropę Białorusi. Wcześniej rosyjski sektor naftowy przesyłał ten surowiec bez ceł wywozowych, ale pobierał dodatkową opłatę podwyższającą cenę ropy naftowej w stosunku do tej sprzedawanej na terenie Rosji. Wspomniana premia wynosiła od 6 do 10 USD za tonę ropy. W 2020 r. rosyjskie przedsiębiorstwa naftowe wystąpiły o jej podwyższenie do 15–16 USD za tonę. Według Białorusi ówczesny koszt importowanej rosyjskiej ropy naftowej wynosił ok. 83% ceny światowej. W przypadku doliczenia kosztów premii w wysokości proponowanej przez rosyjskie firmy naftowe oraz po wprowadzonych zmianach podatkowych w rosyjskim sektorze naftowym, jej dalszy zakup dla Białorusi okazałby się nieopłacalny (Bełta.by, 2020; Deutsche Welle, 2020).

W odpowiedzi Białoruś wprowadziła podatek ekologiczny na tranzyt rosyjskiej ropy surowej i produktów ropopochodnych. W dobie pogłębiającego się kryzysu naftowego Łukaszenka podjął się prób dywersyfikacji dostaw ropy naftowej. Władze Białorusi zamierzały ograniczyć udział rosyjskiej ropy naftowej w imporcie do 30–40%. W planach Białorusi ważną rolę miały odegrać porty bałtyckie i ukraińskie, gdyż za ich pośrednictwem planowano zakupić resztę potrzebnej ropy naftowej. Pojawiły się także zapowiedzi zwiększenia corocznego wydobycia krajowego z 1,7 mln do 3,0–3,5 mln ton ropy naftowej. Już w grudniu

2019 r. Kazachstan wyraził gotowość eksportu ropy naftowej na Białoruś, ale tranzytem przez sieć ropociągów rosyjskiego monopolisty „Transneftu”. Zwiększenie dostaw z kierunku wschodniego wydawało się trudne, gdyż wymagało zgody rosyjskiej na tranzyt ropy kazachskiej. Białoruś aktywizowała działalność swojej spółki „Belorusneft-Syberia” w celu pogłębienia współpracy z rosyjskim sektorem naftowym. Wśród alternatywnych szlaków dostaw ropy naftowej Białoruś rozpatrywała możliwość m.in. jej przesyłu rewersem za pomocą polskiego odcinka ropociągu „Przyjaźń” z wykorzystaniem portu w Gdyni. Pojawił się także pomysł dostarczania ropy naftowej ropociągiem Odessa-Brody poprzez port w Odessie. Białoruś podjęła także rozmowy z Litwą i Łotwą, aby wykorzystać ich porty do przepompowania importowanego surowca i jego dalszego tranzytu. Białoruś powróciła także do wcześniejszego pomysłu zakupu ropy irańskiej. W kolejnych miesiącach Białoruś zrealizowała część tych planów. Nie była jednak w stanie zastąpić 18 mln ton rosyjskiej ropy naftowej. Także dostawy tego surowca z innych kierunków okazały się prawdopodobnie mniej opłacalne ekonomicznie. W pierwszych miesiącach 2020 r. Białoruś zakupiła ropę norweską (185 tys. ton), którą dostarczono za pośrednictwem portu w Kłajpedzie. W lutym 2020 r. USA wyraziło gotowość pokrycia całego zapotrzebowania Białorusi na surowce energetyczne. W maju 2020 r. wysłano pierwszy transport amerykańskiej ropy naftowej na Białoruś, kolejny zaś kilka miesięcy później. Dodatkowo Białoruś importowała z Azerbejdżanu w 2020 r. ok. 0,8 mln ton ropy naftowej. Białoruś zaczęła importować także ropę naftową z Arabii Saudyjskiej (w maju 2020 r. – 87 tys. ton). Niewielkie ilości ropy naftowej po cenach zbliżonych do rynkowych dostarczały firmy rosyjskie, ale nie pokrywały one zapotrzebowania Białorusi na ten surowiec. Z powodu braku surowca rafinerie białoruskie w styczniu–lutym 2020 r. wykorzystały tylko 50% mocy przerobowych (Kardaś, Kłysiński, 2020; Gazeta.by, 2020; Interfax.az, 2020).

W kolejnych miesiącach trwały białorusko-rosyjskie konsultacje dotyczące dalszej współpracy w sektorze naftowym. Strona rosyjska odmawiała podpisania nowego kontraktu na dostawy ropy naftowej, dopóki Białoruś nie zgodzi się na pogłębienie integracji w ramach Państwa Związkowego. W celu zablokowania projektów dywersyfikacyjnych Białorusi, już w drugim kwartale 2020 r. rosyjskie firmy naftowe powróciły do poprzedniego poziomu eksportu ropy naftowej. Część z nich podpisała indywidualne umowy na zasadach komercyjnych z rafineriami białoruskimi, m.in. Rosneft zobowiązał się dostarczyć w okresie kwiecień–grudzień 2020 r. 9 mln ton ropy. W maju 2020 r. współpracę z Białorusią podjęło już 10 rosyjskich kompanii naftowych. W połowie 2020 r.

większość ropy naftowej Białoruś pozyskiwała już z rynku rosyjskiego. Mimo podjęcia prób dywersyfikacji dostaw ropy naftowej, najważniejszym parterem Białorusi w tym względzie pozostała Rosja. Dostawy ropy naftowej z innych kierunków niż wschodni, nie stanowiły zagrożenia dla pozycji Rosji na Białorusi. W 2020 r. Białoruś zmniejszyła import ropy naftowej do ok. 16 mln ton ropy. Ponad 15 mln ropy naftowej dostarczył rosyjski sektor naftowy, a ok. 0,8 mln inne firmy zagraniczne. Ówczesne plany Białorusi szybkiej dywersyfikacji dostaw ropy naftowej okazały się nierealne do wykonania. Ropa naftowa z innych państw stanowiła ok. 5% importu Białorusi tego surowca. Chociaż Rosja zablokowała większość mechanizmów subsydiowania cen ropy naftowej dla Białorusi, zgodziła się na niewielkie ustępstwa wobec najbliższego sojusznika. M. in. uzgodniła odszkodowanie za zanieczyszczoną ropę w ropociągu „Przyjaźń” (ok. 60 mln USD). Dodatkowo Rosja i Białoruś porozumiały się w sprawie zmniejszenia premii dla rosyjskiego sektora naftowego do 5 USD za 1 tonę ropy naftowej. W 2020 r. Białoruś płaciła ok. 85% ceny za rosyjską ropę naftową sprzedawaną na pozostałych rynkach zagranicznych. W przypadku niepodpisania umowy międzyrządowej, w 2021 r. poziom ten wyniósłby już 88–90% (Belrynok.by, 2020; Neftegaz.ru, 2020).

W 2021 r. pogłębiły się problemy białoruskiej petrochemii. Część rosyjskich firm wycofała się ze współpracy z obawy przed sankcjami unijnymi wprowadzonymi po sfałszowanych wyborach prezydenckich w 2020 r. na Białorusi. W kwietniu 2021 r. USA nałożyły sankcje na dwa największe białoruskie koncerny naftowe (Bielnieftiechim i Naftan), kontrolujące rafinerie. W celu uniknięcia sankcji na eksport ropy naftowej Łukaszenka wydzielił firmę zajmującą się wydobywaniem i eksportem ropy naftowej Bielorusnieft z Bielnieftiecha. W grudniu 2021 r. nowy unijny pakiet sankcji gospodarczych wobec Białorusi objął także Bielorusnieft. Nowe sankcje zachodnie mocno ograniczyły sprzedaż białoruskiej ropy naftowej i produktów ropopochodnych. Coraz trudniejszą sytuację białoruskiego sektora naftowego pogłębiły problemy Białorusi z Rosją, która wycofała się z większości mechanizmów jego subsydiowania. Ze względu na wysokie ceny rosyjskiego surowca białoruska petrochemia traciła swoją przewagę konkurencyjną nad rosyjskim sektorem rafineryjnym. W 2021 r. Białoruś importowała z Rosji tylko ok. 15 mln ropy naftowej. Dodatkowo Łukaszenka zrezygnował z przesyłu produktów ropopochodnych przez porty bałtyckie i podjął decyzję o ich eksporcie przez rosyjskie terminale morskie. W grudniu 2021 r. Białoruś wstrzymała także eksport ropy surowej do Niemiec. Ostatnie działania Białorusi stanowiły reakcje na sankcje unijne. Porozumienie z Rosją przewidywało eksport ponad 10 mln

ton produktów ropopochodnych przez jej porty morskie (Slunkin, Shraibman, Hubarava, 2021; Belmarket.by, 2021; Belta.by, 2021).

Dopiero po wynegocjowaniu pod koniec 2021 r. porozumienia o pogłębieniu integracji rosyjsko-białoruskiej, Rosja zgodziła się na ustępstwa wobec Białorusi w strefie gazowo-naftowej. Cenę gazu ziemnego dla Białorusi w 2022 r. pozostawiono na tym samym poziomie. Rosja zgodziła się eksportować na dotychczasowych warunkach ropę naftową na Białoruś. W dekreście nr 6 z 4 listopada 2021 r. Państwowej Rady Najwyższej Państwa Związkowego „O głównych kierunkach realizacji postanowień Traktatu o powołaniu Państwa Związkowego na lata 2021–2023”, sygnatariusze dokumentu zobowiązali się do utworzenia wspólnego rynku ropy naftowej, produktów ropopochodnych oraz gazu ziemnego. Nie określono ostatecznego terminu ich stworzenia, jak choćby w przypadku wspólnego rynku energii elektrycznej (do 1 stycznia 2024 r.). Najpierw planowano zrealizować przyjęte wspólne programy w sferze naftowo-gazowej oraz dokonać harmonizacji ustawodawstwa podatkowego i celnego. O ile w większości programów integracyjnych określono czas ich realizacji, zabrakło tego w przypadku wspólnego rynku ropy naftowej i gazu ziemnego. Podczas negocjacji o pogłębieniu integracji najtrudniejsze kwestie dotyczyły organów ponadnarodowych, wspólnej waluty i banku emisyjnego oraz ujednoczenia rynków ropy naftowej i gazu ziemnego. Z czasem Rosja wycofała się z postulatów politycznych i części finansowych (m.in. wspólnej waluty i banku emisyjnego). Dla Białorusi najważniejsze okazały się kwestie energetyczne, gdyż obawiała się utraty preferencyjnych stawek na rosyjski gaz ziemny i ropę naftową. Choć Rosja zrezygnowała z pogłębienia integracji politycznej, w dekreście „O głównych kierunkach realizacji...” nie umieszczono szczegółowych ustaleń dotyczących mechanizmów ustalania cen na rosyjski gaz ziemny oraz ropę naftową. Białoruś otrzymała tylko ogólną deklarację utworzenia do 1 stycznia 2024 r. wspólnego rynku ropy naftowej i gazu ziemnego, z której Rosja mogła łatwo wycofać się, gdyby Białoruś nie zgodziła się na realizację pozostałych wspólnych programów gospodarczych. Ustępstwa rosyjskie odnośnie ropy naftowej i gazu ziemnego okazały się dość iluzoryczne (Dekret, 2021; Neftegaz.ru, 2021).

WNIOSKI

Po 2015 r. Rosja zrealizowała większość swoich celów politycznych wobec Białorusi. Strategia wykorzystywania polityki energetycznej jako narzędzia

presji na Białoruś okazała się niezwykle skuteczna. Po wielu miesiącach negocjacji Rosja zmusiła Białoruś do zaakceptowania porozumienia o pogłębieniu integracji w ramach Państwa Związkowego. Dodatkowo wymogła na Białorusi ścisłą koordynację jej polityki zagranicznej z rosyjską. Tym samym zakończył się pewien etap wielowektorowości białoruskiej polityki zagranicznej. W przededniu konfliktu ze strukturami zachodnimi Rosja zagwarantowała sobie pełną lojalność białoruskiego sojusznika. Wzmocniła także swoje wpływy na Białorusi i zmusiła ją do pełnego podporządkowania się jej interesom politycznym, gospodarczym oraz militarnym. Rosja nie zrezygnowała także z przyjęcia strategicznych aktywów białoruskiej energetyki. Chociaż FR nie zakończyła subsydiowania surowcami energetycznymi gospodarki białoruskiej, to uregulowała zasady ich eksportu. O ile mechanizm ustalania cen gazu rosyjskiego nie powodował większych kontrowersji w relacjach rosyjsko-białoruskich, inaczej sytuacja wyglądała w przypadku ropy naftowej. Białoruś wykorzystuje rosyjski gaz ziemny głównie na potrzeby wewnątrz krajowe, natomiast ropę naftową na eksport. Rosja podtrzymała preferencyjne stawki na jej gaz ziemny, natomiast ceny ropy naftowej dla Białorusi zbliżyły się do poziomu dostarczanego pozostałym kontrahentom zagranicznym. Dochody ze sprzedaży ropy naftowej służyły Białorusi stabilizowaniu jej gospodarki, a ich ograniczenie wzmocniło zależność Białorusi od Rosji. Białoruś okazała się stroną przegraną w konflikcie energetycznym z Rosją. Nie tylko nie potrafiła przełamać rosyjskiego monopolu w eksporcie ropy naftowej i gazu ziemnego, lecz pozwoliła na umocnienie rosyjskiej kontroli nad jej rynkiem energetycznym. Nie zagwarantowała sobie preferencyjnych cen na rosyjskie surowce energetyczne, gdyż te zależą od realizacji programów integracyjnych. W przypadku ich blokowania Rosja ponownie wykorzysta szerokie spektrum narzędzi energetycznych, aby przymusić Białoruś do wypełnienia jej zobowiązań integracyjnych.

BIBLIOGRAFIA:

- Analityczeskij dokład (2021). *Analityczeskij dokład. Sojuznoje gosudarstwo Bielarusi i Rossii: riezultaty dla grażdan i perspiektivy*. Pobrane z: https://gromyko.ru/upload/analitycheskij_doklad_2021.pdf.
- Awtuszko-Sikorskij, A. (2020). *Eniergičeszkij sektor: koniec riesurnogo gosudarstwa-rantje. Bieloruszkij jeżegodnik*. Vilnius: Łogwinau.
- Bakunowicz, T. (2014). *Moskwa kupuje polityczną lojalność Mińska*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-14/moskwa-kupuje-polityczna-lojalnosc-minska>.

- Balmaceda, M.M. (2006). *Belarus: oil, gas, transit pipelines and Russian foreign energy policy*. London: GMB Publishing Ltd.
- Belmarket.by (2018). *O kompiensacyi za nałogowyj maniewr možno zabyt'?* Pobrane z: <https://belmarket.by/news/news-48345.html>.
- Belmarket.by (2021). *Grigorij Baženow: Bieloruskije neftieprodukty potieriajut swoje konkurientnoje priemuszczestwo*. Pobrane z: <https://belmarket.by/news/news-47254.html>.
- Belrynok.by (2020). *Rosneft' zakluczila kontrakt na postawku w Bielarus' nefti do konca goda*. Pobrane z: <https://www.belrynok.by/2020/05/15/rosneft-zaklyuchila-kontrakt-na-postavku-v-belarus-nefti-do-kontsa-goda/>.
- Bełta.by (2014). *Cena na gaz dla Bielarusi snizitsja s 168 dollarow do 154–155 dollarow za 1 tys. kub.m*. Pobrane z: https://www.atom.belta.by/ru/news_ru/view/tsena-na-rossijskij-gaz-dlja-belarusi-snizitsja-s-168-do-154-155-za-1-tys-kubm-4584/.
- Bełta.by (2016). *Rossija wosstanowit objemy postawki nefti, a Bielarus' otmienit powyszenije tarifow na tranzit*. Pobrane z: <https://www.belta.by/economics/view/rossija-wosstanowit-objemy-postavki-nefti-a-belarus-otmenit-povyshenie-tarifov-na-tranzit-213926-2016/>.
- Bełta.by (2020). *Po gazu kinuli, po nefti priedlagali cenu wyzshe mirowoj – Łukaszenko o raznogłasijach s Rossiej*. Pobrane z: <https://www.belta.by/president/view/po-gazu-kinuli-po-nefti-predlagali-tsenu-vyshe-mirovoj-lukashenko-o-raznoglasijach-s-rossiej-377102-2020/>.
- Bełta.by (2021). *Dieputaty ratificyrowalisogłaszenije miezdu Bielarusju i RF o pieriewalkie neftieproduktow czerez rossijski*. Pobrane z: <https://www.belta.by/economics/view/deputaty-ratificyrowalisoglaszenije-mezhdu-belarusju-i-rf-o-perevalke-nefteproduktow-czez-473725-2021/>.
- Bielgazieta (2016). *Aleksandr Nowak: «Bielarus' choczet pieriesmotriet' formulu oplaty za gaz, no rieszenija poka niet»*. Pobrane z: <http://www.belgazeta.by/ru/news/economics/32280/>.
- BIN.UA (2016). *Rossija sokratila postawki nefti w Bielarus' iz-za „gazowych dolgow”*. Pobrane z: <https://bin.ua/news/foreign/world/191119-rossiya-sokratila-postavki-nefti-v-belarus-iz-za.html>.
- Charter97.org (2015). *Gława Minieniergo RF: Rossija możet snizit' postawki nefti w Bielarus'*. Pobrane z: <https://charter97.org/ru/news/2015/4/13/147373/>.
- Czwołek, A. (2022). *Bliscy sojusznicy? Perspektywy pogłębienia integracji rosyjsko-białoruskiej po 2018 r. Nowa Polityka Wschodnia, 3*.
- Czwołek, A. (2014). *Perspektywy modernizacji białoruskiej energetyki w latach 2011–2016. Nowa Polityka Wschodnia, 1, 99–128*.
- Dekret (2021). *Diekriet ot 4 nojabria 2021 g. No 6 Minsk-Moskwa „Ob osnovnyh naprawlenijach rializacyi położenij Dogowora o sozdanii Sojuznogo gosudarstwa na 2021–2023 gody”*. Pobrane z: <https://etalonline.by/document/?regnum=ad2100022>.
- Delfi.it (2015). *Bielarus' pierieczislila w biudzet RF 2,8 mlrd. dollarow neftieposzlin*. Pobrane z: <https://www.delfi.lt/ru/abroad/belorusia/belarus-perechislila-v-byudzhet-rf-2-8-mlrd-dollarov-nefteposhlin.d?id=66829300>

- Delfi.lt (2018). *Gława Minenergo RF Nowak: postawlat' nieftieprodukty w Białarus' ekonomiczeski niecelesoobrazno*. Pobrane z: <https://www.delfi.lt/ru/abroad/belorrussia/glava-minenergo-rf-postavlyat-neftieprodukty-v-belarus-ekonomicheski-necelsoobrazno.d?id=78980061>.
- Deutsche Welle (2018). *Rossija priostanowit postawki bienzina w Białarus'*. Pobrane z: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=deutsche+welle>.
- Deutsche Welle (2020). *Smożet li Białarus' snizit' nieftianuju zawisimost' ot Rossii?* <https://www.dw.com/ru/сможет-ли-беларусь-снизить-нефтяную-зависимость-от-россии/a-52109912>.
- Eberhardt, A. (2008). *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991–2008*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Energieticzeskij bałans (2020). *Energieticzeskij bałans Riespubliki Białarus'*. Minsk: Nacyonalnyj Statisticzeskij Komitet Riespubliki Białarus'.
- Eurobelarus.info (2016). *Dołg Białarusi „Gazpromu” za janwar’—apriel priewysil 125 mln. dollarow*. Pobrane z: <https://eurobelarus.info/news/economy/2016/05/12/dolg-belarusi-gazpromu-za-yanvar-aprel-prevysil-125-mln.html>.
- Euroradio.fm (2019). *Reuters: s 1 janwaria Rossija możet priekratit' eksport niefti w Białarus'*. Pobrane z: <https://euroradio.fm/ru/reuters-s-1-yanwarya-rossiya-mozhet-prekratit-eksport-nefti-v-belarus>.
- Euroradio.fm (2020). *Okolo 1,1 milliona tonn niefti planirujet poluczit' Białarus' iz Rossii w ijunie*. Pobrane z: <https://euroradio.fm/ru/okolo-11-milliona-tonn-nefti-planiruet-poluchit-belarus-iz-rossii-v-iyune>.
- Gazeta.by (2020). *Litwa przedlagajet naladit' riegularnyje postawki niefti i gaza w Białarus' czeriez swoju infrastrukturu*. Pobrane z: <http://gazetaby.com:58880/post/litva-predlagaet-naladit-regulyarnyje-postavki-neft/160410/>.
- Gazetaby.com (2015). *Moskwa i Minsk nie mogut razygrat' nieftianoj gambit*. Pobrane z: <https://gazetaby.com/post/moskva-i-minsk-ne-mogut-razygrat-neftianoj-gambit/93734/>.
- Gazeta.ru (2016). *Minsk rieszył problemu s gazom*. Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/business/2016/10/10/10239581.shtml>.
- Interfax.az (2020). *W Odiessu pribył wtoroj tankiers azierbajdżanskoj nieftju dla Białarusi*. Pobrane z: <http://interfax.az/view/812349>.
- Interfax.ru (2016). *Dworkowicz zajawił ob otsutstwiu dogowora po skidkie na gaz dla Białorusii*. Pobrane z: <https://www.interfax.ru/business/503250>.
- Interfax.ru (2020). *Transnieft' naczala postawki niefti w Białorusiju*. Pobrane z: <https://www.interfax.ru/business/702728>.
- Kardaś, S., Konończuk, K., *Bрудna ropa: największy kryzys w historii rurociagu Družba*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-05-08/brudna-ropa-najwiekszy-kryzys-w-historii-rurociagu-druzba>.
- Kłysiński, K. (2019). *Nieuchronność reform? Gospodarka Białorusi wobec redukcji rosyjskich subsydiów*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-03-07/nieuchronnosc-reform-gospodarka-bialorusi-wobec-redukcji>.
- Kłysiński, K., Kardaś, S. (2017). *Historia bez zakończenia. Nowa osłona rosyjsko-bia-*

- łoruskiego sporu energetycznego*. Pobrane z: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_242.pdf.
- Kłyński, K., Kardaś, S. (2016). *Rosyjsko-białoruskie porozumienie w sferze naftowo-gazowej*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-12/rosyjsko-bialoruskie-porozumienie-w-sferze-naftowo-gazowej>.
- Kłyński, K., Kardaś, S. (2020). *Rosyjsko-białoruski spór naftowy: taktyczne ustępstwa Kremla*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-02-26/rosyjsko-bialoruski-spor-naftowy-taktyczne-ustepstwa-kremla>.
- Kłyński, K., Konończuk W., (2012). *Niewyczerpane źródło dochodów? Znaczenie i perspektywy białoruskich rafinerii*. Pobrane z: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_81_0.pdf
- Konończuk, W. (2007). *Konflikt energetyczny Białoruś-Rosja: gra nadal trwa*. Pobrane z: <https://www.batory.org.pl/doc/konflikt-energetyczny-bialorus-rosja.pdf>.
- Kowchuto, A.M., Szakałow, L.A.. (2012). *Minieralno-syrjewyje riesursy Riespubliki Bielarus' i problemy ich kompleksnego oswojenija*. Pobrane z: http://belisa.org.by/pdf/Publ/Art2_i23.pdf.
- Kremlin.ru (2017). *Zajawlenija dla priessy po itogam wstriecki s Priezidentom Bielorusii Aleksandrom Łukaszenko*. Pobrane z: <http://kremlin.ru/events/president/news/54178>.
- Liga.Biznes (2019). *Griaznaja neft' Rossija wspomnija Bielarusi dolgi za „rastworiteli”*. Pobrane z: <https://biz.liga.net/ekonomika/tek/novosti/gryaznaya-neft-rossiya-vspomnija-belarusi-dolgi-za-rastvoriteli>.
- Mirperemen.net (2016). *Łukaszenko dierżył dwa fronta — protiv Moskwy i MWF*. Pobrane z: <http://mirperemen.net/2016/10/lukashenko-derzhit-dva-fronta-protiv-moskvy-i-mvf/>.
- Naviny.by (2017). *Rossija pozwołit Bielarusi podzarobotat' 150 mln dollarow*. Pobrane z: <https://naviny.by/article/20170404/1491314406-rossiya-pozvolit-belarusi-podzarobotat-150-mln-dollarov+%cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-b-d>.
- Neftegaz.ru (2015). *Bielorusija możet połuczit' 24 mln tonn rossijskoj niefti w 2016 g.* Pobrane z: <https://neftegaz.ru/news/petroleum-products/227370-belorusiia-mozhet-poluchit-24-mln-tonn-rossijskoj-nefti-v-2016-g/>.
- Neftegaz.ru (2020). *Stoimost' rossijskoj niefti dla Bielorusii w 2021 g. możet sostawit' 88–90% ot mirowoj*. Pobrane z: <https://neftegaz.ru/news/Trading/651630-stoimost-rossijskoj-nefti-dlya-belorusii-v-2021-g-mozhet-sostavit-88-90-ot-mirovoy/>.
- Neftegaz.ru (2021). *Rossija polnostju obiespiczit syrjem bieloruskije NPZ w 2022 g.* Pobrane z: <https://neftegaz.ru/news/neftechim/713646-rossiya-polnostju-obespiczit-syrem-beloruskie-npz-v-2022-g/>.
- Ngv.ru (2016). *Aleksiej Miller i Władimir Siemaszko obsudili aktualnyje woprosy wzaimodiejstwija «Gazproma» i Bielarusi*. Pobrane z: <https://www.ushuaia.pl/transliterate/>.
- Pan'kowskij, A. (2016). *Bielarus' – Rossija: otbratstwa k sojuznicestwu. Bieloruskij jeżegodnik*. Vilnius: Łogwinau.

- Pan'kowskij, A. (2020). *Biélarus'- Rossija: dwadcat' let riegressiwnoj intiegracyi. Biélorusskij jeżegodnik*. Vilnius: Łogwinau.
- Pronińska, K. (2020). Polityka energetyczna Rosji– o energetycznych podstawach supremacji geopolitycznej. W: T.G. Grosse. *Paliwo dla dominacji. O ekonomicznych podstawach supremacji geopolitycznej*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Rbc.ru (2017). *O czem dogoworilis' i nie dogoworilis' Rossija i Biélorussija*. Pobrane z: <https://www.rbc.ru/economics/04/04/2017/58e3a3189a7947550c6f4f71>.
- Sadowski, R., Wiśniewska, I. (2007). Zakończenie rosyjsko-białoruskiego konfliktu naftowego. *Tydzień na Wschodzie. Biuletyn specjalny*, 3, 3–4.
- Slunkin, P., Shraibman, A., Hubarava, H. (2021). *Belarus and the Baltic States: repercussions of the lingering political crisis*. Pobrane z: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/18025-20210623.pdf>.
- Specjal Report (2015). *Obzor ekonomiki Biélarusi. № 9/15*. Pobrane z: https://dcenter.hse.ru/data/2015/02/16/1092126459/cis_15-02.pdf.
- Specjal Report (2016). *Obzor ekonomiki Biélarusi. № 11/16*. Pobrane z: https://dcenter.hse.ru/data/2016/12/08/1113172488/cis_16-11.pdf.
- Specjal Report (2018). *Obzor ekonomiki Biélarusi. № 18./IV*. Pobrane z: https://dcenter.hse.ru/data/2018/12/27/1142975658/SR_2018-QIV.pdf.
- Stachowiak, K. (2020). *Wpływ Federacji Rosyjskiej na bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej.
- Ukrenergy (2017). *Biélarus': dolg za rossijskij gaz sostawlaet okolo \$600 mln*. Pobrane z: <https://ukrenergy.dp.ua/2017/03/01/belarus-dolg-za-rossijskij-gaz-sostavlyaet-okolo-600-mln.html>
- Vedomosti.ru (2016). *Miedwiediew: cena na gaz dla Biélorussii ostajetsia prieżniej*. Pobrane z: <https://www.vedomosti.ru/business/news/2016/10/10/660247-medvedev-tsenagazdlya-belorussii-ostaetsya-prezhnei>.
- Wawryniuk, A. (2020). *Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej i Republiki Turcji na przełomie XX i XXI wieku*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Wnieszniaja torgowla (2016). *Wnieszniaja torgowla Riepubliki Biélarus'*. Minsk: Nacyonalnyj Statistyczeskij Komitet Riepubliki Biélarus'.
- Wnieszniaja torgowla (2018). *Wnieszniaja torgowla Riepubliki Biélarus'*. Minsk: Nacyonalnyj Statistyczeskij Komitet Riepubliki Biélarus'.
- Wnieszniaja torgowla (2020). *Wnieszniaja torgowla Riepubliki Biélarus'*. Minsk: Nacyonalnyj Statistyczeskij Komitet Riepubliki Biélarus'.